

Я. У. Васіленка

Навук. кір. – В. С. Новак, д-р філал. навук, прафесар

СРОДКІ МАСТАЦКАЙ ВОБРАЗНАСЦІ Ў ЛЕКАВЫХ ЗАМОВАХ

У дадзеным артыкуле прааналізаваны сродкі мастацкай выразнасці ў лекавых замовах: эпітэт, метафара, паралелізм, паўторы, прыём ступянёвага звужэння вобразаў. Аўтар падкрэслівае, што, дзякуючы гэтым мастацкім сродкам, лекавыя замовы валодаюць і вялікай сілай эстэтычнага ўздзеяння мастацкім словам.

Замовы – гэта від мастацтва, які адносіцца да абрадавага фальклору. Сярод тэматычных груп замоўных формул актыўнасцю захавання ў народнай памяці вылучаюцца лекавыя замовы. Як слушна адзначае даследчыца Г. Барташэвіч, «хваробы ў замовах выступаюць як нешта матэрыяльнае, тое, што можна выгрызці, вынесці, узяць у рукі, тое, што прыходзіць і можа адысці. Хвароба персаніфікуецца, да яе звяртаюцца як да жывой пэўнай істоты, таму часта ў замовах да хваробы даецца характарыстычны дадатак: удару – гаспадару, каўтун – добры чалавек, скула – красная дзявіца, залатнічок – панічок і г. д.» [1, с. 19]. Як і ў замовах іншых тэматычных груп, у тэкстах лекавых замоў сустракаюцца такія сродкі мастацкай выразнасці, як эпітэт, метафара, паралелізм, прыём ступянёвага звужэння вобразаў, паўторы.

Звернемся да эпітэтаў, якіх так шмат сустракаецца ў тэкстах лекавых замоў. Эпітэт, як падкрэсліў Н. Гілевіч, – гэта «мастацкае азначэнне, якое характарызуе прадмет або дзеянне, вылучаючы і падкрэсліваючы ў ім пэўную, звычайна найбольш істотную рысу» [2, с. 14]. Даследчык А. Весялоўскі вылучыў тры групы эпітэтаў: «таўталагічныя, паясняльныя і метафарычныя» [3, с. 58]. Прывядзем у якасці прыкладу адзін з варыянтаў лекавых замоў «На зубы»: *«Маладзік малады, у цябе рог залаты, на моры купаўся, мне паказаўся. Табе цёмныя ночы – мне светлыя вочы. Табе на высату – мне на красату. Табе на ўбытак, а мне на прыбытак. Пытаўся стары ў маладога, ці баляць зубы ў мятвога. Не баляць у смерці і ў мяне да смерці»* [1, с. 182]. У дадзеным тэксце сустракаюцца паясняльныя метафарычныя эпітэты («рог залаты») і сталыя эпітэты («цёмныя ночы», «светлыя вочы»), а таксама таўталагічны аднакарэнны эпітэт («маладзік малады»), якія выконваюць не толькі называльную функцыю, але і дапамагаюць дасягнуць больш моцнага эфекту супрацьпастаўлення, на якім

будуецца сюжэт замовы. У тэксце замовы «Ад скулы» («Скулухна-матухна, на сінім моры, на лукамор'і, там цябе чорны чарнец дажыдаець, белу пасьцель засьцілаець і скулухну-матухну дажыдаець і ўпрашваець. Там табе цясовыя краваці, пуховыя пярыны, цвілёвыя падушкі. Там табе піць і гуляць, крусувацца» [1, с. 206]) гарманічна суіснуюць сталыя («на сінім моры», «чорны чарнец», «белу пасьцель») і паясняльныя эпітэты («цясовыя карваці», «пуховыя пярыны», «цвілёвыя падушкі»), якія даюць пэўную характарыстыку прадмету паводле яго «практычнай мэты» (А. М. Весялоўскі).

У замове «Ад грыжы» («Ішла бабка із лесу, із лесу, з мядзведчым ротам, воўчымі зубамі. Ідзі, грызь, я цябе з'ем» [1, с. 229]) цэнтральнае месца займаюць гіпербалізаваныя метафарычныя выразы («мядзведчым ротам», «воўчымі зубамі»), функцыянальная прызначнасць якіх у дадзеным тэксце – выгнаць з цела чалавека хваробу. Яна ў тэксце прадстаўлена ў персаніфікаваным выглядзе («ідзі, грызь»). Такім чынам, ужыванне эпітэтаў у замовах дапамагае больш яскрава і вобразна перадаць уяўленні пра той ці іншы аб'ект або з'яву.

Засяродзім увагу на метафарычных выразях, якія маюць месца ў лекавых замовах. Паводле выказвання Н. Гілевіча, «метафарычным мы называем такое слова або выраз, якія ўжываюцца не ў прамым (аўталагічным), а ў пераносным значэнні. Механізм метафары заключаецца ў падмене аднаго паняцця другім, але падмене не адвольнай, а такой, якая грунтуецца на агульнай для абодвух паняццяў прыкмеце. Значыць, метафарычны вобраз можа ўзнікнуць толькі тады, калі заўважана рыса (якасць, уласцівасць), якая збліжае адзін прадмет або з'яву з другім прадметам або з'явай» [2, с. 115–116]. У тэксце замовы «Ад зубішча, цемянніка» («Вішио адсякаем, к сырой зямлі пакідаем, ад касьці боль адхінаем, на мхі, на балоты, на чорныя воды адсылаем: вада збягаець, гэтую боль адцінаець» [1, с. 195]) пры дапамозе метафары («вада збягаець, гэтую боль адцінаець») вельмі добра паказваецца цудадзейная сіла вады, якая вылечвае хваробу.

Звернемся да тэксту замовы «Ад зубнога болю»: «Млад маладзік!
// Млад маладзік нараджаецца / У цёмных начах, у вячэрніх за-рах, /
Не чуяў ён ні стукату, ні грухату, / Ні заносных лун да ні сол-нышка.
// Раб Мікалай у ўтробе мацеры зараджаўся, / Не чуяў ён ні стукату,
ні грухату, / Ні краснага сонца, ні яснага месяца. // Дай Госпадзі,
штобы яго зубы не балелі / І балезні ў сабе ня імелі. Амінь» [1, с. 189].
Аснову развіцця сюжэта прыведзенай лекавай замовы складае паралелізм: «Млад маладзік нараджаецца» – «Раб Мікалай у ўтробе мацеры зараджаўся». Як слухна адзначыў Н. Гілевіч, паралелізм – «своеасаблівае, разгорнутае мастацкае параўнанне, у якім суб'ект (тое, што параўноўваецца) належыць чалавеку, а аб'ект (тое, з чым

параўноўваецца) – прыродзе» [2, с. 41].

Даволі часта ў тэкстах лекавых замоў сустракаецца такі мастацкі прыём, як ступянёвае звужэнне вобразаў, які можна назіраць у тэкстах наступных замоў: «*Вылілася мора, а над морам бяроза, пад бярозай ляжыць баба няжывая. Як гэтай бабі ня’тжывацца, так гэ- тым зубішчам ня’трыгацца*» [1, с. 195]; «*На моры стаіць дуб, на ду- бу гняздо, у гняздзе яйцо, у яйцы заяц. Заяц нічога не знае, з рукі (імя) грызь выгрызае, з белых костачак боль выганяе*» [1, с. 228]; «*На бя- лянскім полі стаіць грушка, на той грушке вісіць калыска. Ля калыскі сядзіць бабка. Ня ўмее ні шыць, ні прасіць, толькі ад ночы лячыць*» [1, с. 336]; «*Кашаль, кашаль, ідзі ў кашэль, з кашэля – у човен, з чоўна – лешаму ў глотку*» [4, с. 135]. У прыведзеных замоўных формулах воб- разы, адлюстраваныя ў розных карцінах, звязаны паміж сабой па прынцыпу «ланцужка», калі апошні вобраз з’яўляецца пачаткам на- ступнага славеснага фрагмента.

Што датычыць паўтораў, то гэта «сінтаксічныя канструкцыі, у якіх непасрэдна звязваюцца словы аднаго і таго ж караня ці словы-сі- нонімы, блізкія па значэнні, па семантычнай сувязі між імі» [2, с. 148]. У тэксце лекавай замовы «Ад ячменю (хваробы на вачах)» сустракаецца наступны паўтор: «*Ячмень, ячмень, на табе кукіш, што захочаш, тое і купіш. Купі сабе тапарок пасячыся папярок*» [4, с. 85]. Аднолькавыя спалучэнні слоў («ячмень, ячмень...» (назоўнікі), «дымішча, дымішча» (назоўнікі)) выступаюць у ролі зваротка і канцэнтруюць увагу на хваробе, ад якой трэба пазбавіцца. У іншых тэкстах лекавых замоў паўтараецца выраз, які складаецца са спалучэння назоўніка і прыметніка («маладзік малады»): «*Маладзік малады, у цібе рог залаты, чарвяк точыць мае зубы, а ты патачы чарвяку губы*» [4, с. 100–101].

Розныя паўторы можна назіраць у замове «Ад шалу»: «*Устану я рана-раненька, умыюся бела-бяленька, узыйду на крутую гару, зірну пад ясную зару. Там стаіць дзедзька-лебедзька, стары, барадаты. Дзедзь- ка-лебедзька, унімай свайго сабаку-кусаку, круцяку і вярцяку. Укусіў ён раба божгага. Вынімай шал з касцей, з машчэй, з чорных печаней, з сініх жыл, з гаручай крыві і буйнай галавы. Каб у раба божгага косці не ламіла, гаручае крыві не марыла, ясных вачэй не круціла*» [6, с. 181–182]. У дадзеным выпадку маюць месца спалучэнні прыслоўяў, якія выступаюць у ролі акалічнасцей («рана-раненька», «бела-бяленька»), а таксама словы-сінонімы («дзедзька-лебедзька», «сабаку-кусаку»).

У замове «Ад скулы» («Первым разам, божым час (імя) зваць, скулы выгаварыць. Праз сін мора кладку кладуць, там тры ангелы ідуць. Прыступіла Божжа Маці (імя) скулу выгавараці. Перша – зала- туха, другая – рыжуха, трэця – з любімага духа» [4, с. 101]) паўтара- ецца спалучэнне аднакаранёвых марфем розных часцін мовы (дзея- слова і

назоўніка), якія выступаюць у ролі выказніка і дапаўнення. Дзякуючы паўторам, якія завастраюць увагу чытача на канкрэтным прадмеце, мова лекавых замоў становіцца больш выразнай і дакладнай.

Прааналізаваныя ў лекавых замовах вобразна-выяўленчыя сродкі даюць падставы сцвярджаць, што гэты від мастацтва вылучаецца не толькі сваім утылітарна-практычным значэннем, але і высокімі эстэтычнымі магчымасцямі ўздзеяння словам.

Спіс літаратуры

- 1 Замовы / Г. А. Барташэвіч; пад рэд. А. С. Фядосік. – Мінск, 2000 – 597 с.
- 2 Гілевіч, С. Н. Паэтыка беларускай народнай лірыкі / Н. С. Гілевіч. – Мінск, 1975. – 288 с.
- 3 Весялоўскі, А. М. Собр. соч., т. 1. / А. М. Весялоўскі. – Спб., 1913.
- 4 Вяргеенка, С. А. “На моры-акіяне, на востраве Буяне...” (лекавыя замовы Гомельшчыны): фальклорна-этнаграфічны зборнік / С. А. Вяргеенка; пад рэд. В. С. Новак; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2009. – 220 с.

